

PRVE SAČUVANE RELACIJE ISTARSKIH BISKUPA SVETOJ STOLICI

Ivan GRAH
Ližnjan

UDK 282 (497.13-3 Istra) »1588/1592« (093)
Stručni članak
Ur. 10. 3. 1988.

U ovome radu objavljuju se izvještaji: porečkog (1588), novigradskog (1588), pićanskog (1589) i pulskog biskupa (1592. god.) o stanju u njihovim biskupijama. Saznajemo podatke o svećenicima, vjeri, hereticima, samostanima, crkvama, sjemeništima, ali i o moralu, jeziku i knjigama u bogoslužju, o ekonomskom stanju, stanovništvu itd., pa njihov značaj za povijest prelazi okvire povijesti crkve.

Za svaki se izvještaj donosi opširniji regist.

UVOD

Energični je papa Siksto V (1585—1590), konstitucijom »Romanus Pontifex« od 20. prosinca 1585. godine, obnovio i ozakonio drevni, a tada već zane-
mareni običaj povremenih biskupskih pohoda »ad limina« i donošenja izvje-
štaja Kongregaciji Koncila o stanju u biskupijama. Istu je praksu bio poku-
šao obnoviti, ali bez uspjeha, papa Pio V (1566—1572). Spomenuta je konsti-
tucija obvezivala biskupe mletačke Istre, tj. Kopra, Novigrada, Poreča i Pule,
da to čine svake treće godine, bilo osobno, bilo po zastupniku, a biskupe
austrijske Istre, tj. Pićna i Trsta, svake četvrte godine. Kardinal prefekt
Kongregacije morao je osobno primiti svakoga biskupa i pismeno odgovoriti
na pitanja u vezi obnove morala, provođenja tridentskih dekreta, otvaranja
sjemeništa, održavanja sinoda i ukidanja uvedenih novotarija. Svaki je biskup
još morao pohoditi lateransku i vatikansku baziliku. Tršćanski je biskup
Nikola von Coret, 1586, među prvima izvršio novu obvezu i pohodio Rim,
dok su ostali istarski biskupi svoju dužnost izvršili po zastupnicima, i to
ovim kronološkim redom: porečki i novigradski 1588, pićanski 1589, pulski
1592. i koparski 1602. god. Ovaj prikaz ne obuhvaća relacije Tršćanske i Ko-
parske biskupije.

1.

Porečki je biskup Cezar de Nores,¹ 1588. godine, izvijestio izravno papu da njegova katedrala ima zbor od 10 kanonika, časti arhiđakona i arhiprezbitera i službu skolastika, da nema kanonika teologa ni penitencijara, ali da ih nadomješta sam biskup. Biskup je prije 10 godina otvorio sjemenište gdje mukom uzdržava do 20 učenika prihodima ukinutog franjevačkog samostana, te doprinosima Biskupije, katedrale i zbornih crkava. Svi župnici poučavaju vjeronauk. Biskup svake godine pohađa sve župe i ukida zloporabe. Državna mletačko-austrijska granica prepolavlja Biskupiju. Narod svuda živi kršćanski. U austrijskom je dijelu živio neki heretik Juraj koji je upravljao tim krajem, ali ga je nadvojvoda na biskupov zahtjev maknuo iz uprave i protjerao. Relaciju je u Rimu predao porečki kanonik Marqualdus Francellinus.

S[anctissi]me P[ate]r²

Parentinensis (sic!) Cathedralis Ecclesia duas habet dignitates post Pontificalem, Archidiaconatum vero et Archipraesbiteratum; necnōn Canonycatos decem, et Scholasticum.

Praebenda Theologalis nulla adest minusque Poenitentiarius; sed Theologus, quem Do[mi]nus Ordinarius penes se habere consueverit, lectionem casuum conscientiae qualibet hebdomada, D[omino] Assistente habet ad Canonicos.

Seminarium ad praescriptum Sacr[o]s[anc]ti Conc[ilii] Trid[entini] Modernus Ep[iscopu]s (licet magno cum labore ob puerorum docibilibium carentiam et reddituum tenuitatem) Deo favente a decem annis citra erexit, in quo usque ad viginti scholaros quandoque alibi exeruditi fuere; redditus autem et proventus dicti Seminarii tenues sunt . . . ducatos triginta incirca qui ex bonis unius Monasterii Franciscani S[ancti] Pauli primi Haeremita^{2a} auctoritate fel[icissimae] rec[ordationis] Greg[or]ii Pap[ae] XIII suppressi, ex dicto Seminario unitis recipiuntur; t[ame]n Ep[iscopu]s pro alendis ipsis scholaribus et salario praeceptoris excernit ex Mensa Ep[iscop]ali, praeter certam pecuniarum summam, quae ex ipsa Cathedrali et Collegiatis Ecclesiis ad praescriptum taxae de concursu

---

¹ Cezar de Nores, porijeklom Cipranin i izbjeglica pred Turcima, kao porečki biskup (1573—1597) posvetio se obnovi Biskupije u duhu Tridentskog koncila, ali je štitio glagoljaše i upotrebu staroslavenskog jezika u liturgiji, dapače se bavio mišlju da u Biskupiji otvori posebno sjemenište za glagoljaše. Usp. Francesco BABUDRI, *I vescovi di Parenzo e la loro cronologia*, AMSI XXV, Parenzo 1909, str. 179; Mario PAVAT, *La Riforma tridentina del clero a Parenzo e Pola*, Roma 1960, str. 87—88; Ivan GRAH, *Izvjestaji porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588—1775)*, CCP 12, Zagreb 1983, str. 2 i literatura ondje navedena.

² Kratice smo razriješili. Razriješeni dio stavili smo u uglate zagrade.

^{2a} Radi se zapravo o benediktinskoj opatiji sv. Elizabete kod Motovuna na lokalitetu Sašinski potok. Samostan je od 1467. god. do ukinuća (1579) pripadao pavlinima. Usp. literaturu navedenu u CCP 12, str. 5.

Capitulorum impositae supplere non desinit. Munus docendi doctrinam Christianam in qualibet parochiali Ecclesia quilibet parrochus subit ad quod etiam juris remediis etiam renitentes in Dioecesana visitatione compulsi fuere.

Abusus, si qui erant, Dioecesana visitatione qua quotannis fieri solet aboleri curatum fieri.

In Dioecesi quae partim sub Dominio Venetorum partim sub Ditione Serenissimi Archiducis Austriae existit christiana ac catholica ducitur vita, et quemdam Haereticum nomine Georgium Primicerium,³ qui in illa parte Serenissimi Archiducis locum tenentis officio fungebatur; Instante ipso Ep[iscop]o Serenissimus Archidux primum eum omni cura ab officis, et Statu amovit et revocavit itaque Dioecesis ab omni haeretica pravitate in praesenti admodum illibata existit et haec sunt quae quoad statum ipsius Dioecesis exponenda potui et duxi.

Ego Marquardus Francellinus Canonicus Parentinus... exhibui etc.

2.

Novigradski biskup Antonio Saraceno,⁴ umjesto uobičajene relacije o stanju u Biskupiji, poslao je 1588. godine ovjerovljeni zapisnik o jadnom stanju kojega su u Novigradu 1580. zatekli očevici iz Valierove⁵ pratnje, Markantun Graziani i Valerije Malaguzio. Nešto potpunija je relacija koju je u ime bolesnog, i u Veneciji uz krevet prikovanog biskupa, sastavio i predao u Rimu 1593. god. domaći svećenik Franjo Vollo. Prema tome izvještaju, Novigradska se biskupija nalazila u mletačkoj Istri, sam je Novigrad bio pust, Katedralni kaptol sastojao se od 4 kanonika, u gradu je postojao jedini samostan u Biskupiji u kojemu je povremeno živio po jedan redovnik, u Biskupiji je bilo 13 župa koje su vodili hrvatski svećenici, a biskup je nastojao da se u korizmi propovijeda, da se dijele sakramenti i poduzimlje sve što je moguće za potrebe naroda.

Verum quod Ecc[lesi]ae statu[m] spectat, ecc, Civitatis novae al[ia]s Emonia sita est in Istria in Dominio Venetarum et p[ro]p[ter] aeris intemperiem civitas ipsa est fere inhabitabilis.⁶

³ Juraj Primicerio upravljao je Pazinskom grofovijom od 1586. do 1587. god. u ime braće von Keutschach.

⁴ Antonio Saraceno, rodom iz Vicenze, bio je vrstan pravnik i diplomat, ranije Mletačkoga senata a kasnije pape Grgura XIII; Novigradskom je biskupijom upravljao preko generalnog vikara, od 1582. do 1606. godine. Usp. literaturu u CCP 16, str. 64.

⁵ Augustin Valier, veronski biskup, kasnije kardinal, obišao je (1579—1580) kao apostolski vizitator sve biskupije mletačke Dalmacije i Istre od Bara do Trsta. Usp. Lorenzo e Mery TACCHELLA, Il cardinale Agostino Valier e la riforma tridentina nella diocesi di Trieste, Udine 1974, passim.

⁶ Kuga je nemilosrdno harala Novigradštinom od 1527. do 1630. god.

In ipsa civitate non adest alius clerus secularis quam ille qui reperitur in Cathedrali; et iste consistit in quatuor Canonicis curam animarum exercentibus.

Monasteria Religiosorum sive Virorum sive Mulierum in ipsa Civitate et in tota Dioecesi non existunt praeter unico P[atru]m Ordinis S[anc]ti Dominici in quo consuevit resedere unicus religiosus sacerdos, qui saepe vel moretur vel p[ro]p[ter] p[redict]am aeris intemperiem infirmus cogitur discedere.⁷

In Dioecesi adsunt tredecim ecc[lesi]ae curate, quae officiantur a sacerdotibus Illiricis seu linguam Illiricam profitentibus, et tempore vacationis vix reperitur qui in eis succedere velint.⁸

Curat ep[iscopu]s quod in eadem ecc[lesi]a tempore quadragesimae Verbum Dei predicatur, eccl[esiasti]ca Sacramenta frequententur et alia ad Populi Institutionem Animarumque salutem et Dei laudem peragantur, nihilque praetermittit, qual[iter] in ipso est quod ad Pastorale officium pertinere videtur.

D[istin]ctionis] V[estrae] Ill[ustrissim]ae et R[everendissim]ae
Humils servus Franciscus Vello

3.

Pićanski biskup Juraj Reitgartler⁹ odaslao je prvu relaciju u Rim 1589. godine (bez datuma je) navodeći da je Pićan vrlo drevan gradić u Pazinskoj grofoviji i sjedište biskupije od Konstantinovih vremena, da je zaštitnik sv. Nicefor podnio mučeničku smrt kod Carigrada 254. godine, da Biskupiji pripadaju gradići Gračišće i Lindar, te 10 sela od kojih se Grimalda nalazi u mletačkoj Istri; da je sav narod — njih oko 10 tisuća mahom drevnih Hrvata — odan katoličkoj vjeri, da kler u svim župama, izuzevši Pićan i Gračišće, upotrebljava staroslavenski jezik u bogoslužju, da postoji samo jedan samostan (pavlina kod Čepićkog jezera), da se u svim župama redovito propovijeda i katehizira, da biskup svake godine pohađa župe, održava sinodu i sazivlje kler na rješavanje kazuistike, da su vlasnik gospostije u Čepiću i njegova žena luterani, ali rijetko dolaze tamo, te da svi članovi plemićke obitelji Barbo žive kršćanski.

---

⁷ Dominikanci su počeli graditi crkvu i samostan u Novigradu 1495. god.; naslijedili su ih 1669. augustinci, a 1673. franjevci. Iscrpniji podaci i literatura usp. CCP 16, str. 65.

⁸ Izgleda da je za vrijeme biskupovanja odsutnoga Saracena jedini Talijan u Biskupiji bio generalni vikar Pavao Diedo i pokojni dominikanac u novigradskom samostanu, a narod je zbog kuge bio vrlo prorijeđen.

⁹ Juraj Reitgartler, Senjanin, zagrebački kanonik, kao pićanski biskup (1570—1600) dosljedno je provodio odluke Tridentinskog sabora i pod vidom uvođenja rimskog obreda potiskivao je bilo latinske, bilo staroslavenske liturgijske knjige akvilejskoga pokrajinskog obreda. Taj je stav pogodovao i Habzburzima koji su sve teže podnosili djelovanje akvilejskog patrijarha na području carevine. Usp. literaturu u CCP 6, str. 1.

Habiendo¹⁰ notitia della Città antiquissima di Pedena nella provincia d'Istria antiquissima nel contado di Pisino, qual si rege et governa dalla Augustiss[i]ma Casa d'Austria, lontana dal lido di mare 30 miglia in circha verso setentrione, il Veschovado antiquissimo sichome narano le Historie da Costantino Magno, erretto, fondato et dotato, dandoli grandissime entrate et boni, ma per hora in grandissima povertà ridotto et per la antichità di tempi niuno l'instrumento appare su la fundatione ne la Vita di S[an] Niceforo mart[ire], patrono di questo vescovado, et comincia a modo ut infra. Valerio, seu potius Valeriano et Galliano, imp[eratoribus] Rom[anorum] gubernantibus Galerioque et Maximo consulibus tempore quo Beat[issim]us Staphanus papa no[m]inis primus in Urbe Roma circiter annum D[omi]ni 254 cum multis aliis martiribus sevissima persecutionis clade in universam Christianitatem grassata martirio coronatus est sanctus Nicephorus laicus, ac secularis ex praedestinatae martirii victoriae nomen sortitus ex Sablonicio oppido tricesimo tertio miliari a Bysantio et nunc Constantinopoli distari oriundus, admodum adolescens ad quem er[i]gunt Ecc[lesiam].

In questa diocesi il Veschovo di Pedena ha doi Urbe sotto cura sua v[idelicet] Gallignana et Lindar, il resto sono da 10 ville, dove tutta la gente vive chatolichamente et si confessano et comunicano tutti alla pascha, et quasi in tutta Diocesi più volte ciò è 4 tempore, Corpus Domini, et altri giorni solenni.

Il vescovo ha solamente una Villa sotto Cura sua nel Dominio Veneto detta Grimalda, il resto tutto sotto Contado di Pisino, sottoposto in temporal, et ad altri S[igno]ri particholari quali sono circumvicini.

Fuor di Pedena et Gallignana in tutta Diocesi sono sacerdoti hilirici, quali dicono l'officio et messa lingua hilirica, onde siendo popoli semplici si contentano di lor officiare non trovandosi sacerdoti latini.

L'anime in tutta questa Diocesi sono in circa 10 millia di quali sono di più popoli antichi di Contado, alcuni altri sono venuti di confini, essendo profligati da Turchi, popoli Croati dico Antiquissimi, da bene, et obedienti alla Santa Madre Chiesa, così ancho sono alquante Ville d'altre nationi detti Morlacchi, venuti parimenti loro da confini essendo discacciati da Turchi.

In questo Veschovado ha solamente uno monasterio di frati d'ordine di S[an] Paulo q[uonda]m Heremita,¹¹ quali osservano institutione et Regola di S[an] Agostino, sono 2 al più 3 frati hilirici, et officiano in detta Lingua. La Chiesa loro è consacrata alla Madonna Gloriosa Vergine, nominata Santa Maria di Lago per esser ivi contiguo Lago, termine et Con-

¹⁰ Vrlo su rijetke relacije istarskih biskupa pisane na talijanskom jeziku.

¹¹ Samostan su osnovali pavlini 1385. godine. Ugled i moć samostana rasli su tijekom stoljeća; 1460. god. pavlini su osnovali novi i veći samostan u Svetom Petru u Sumi. Car Josip II ukinuo je red 1783, a grof je Aversperg otkupio čepički samostan i njegovu imovinu. Usp. Camillo DE FRANCESCHI, I castelli della Val d'Arsa, Parenzo 1900, passim.

fino antiquissimo detto l'Arsia, qual chiude dal oriente Illirico dalli confini d'Italia, et alla detta Chiesa è concorso grandissimo et devotione di gente.

La parolla d'Iddio l'ogni Domenico giorno et altre feste nella Chiesa Chatedrale dal Vescovo, o d'altri sacerdoti si predicha al popolo, chatezza (sic!) ne la oratione Dominica, Ave Maria, Credo, etc[aetera], etc[aetera], comandamenti d'Iddio pronuntiandoli.

Synodo Diocesano¹² si celebra ciascha d'un anno, nel qual si osservano Institutioni et decreti di Sacro Concilio di Trento et inspetie quelle le qual son necessarie et più espediente alla salute d'anime di popoli Christiani mostrando quanto sia grande Dignità Sacerdotalle et quanto si debono emendare per vivere religiosamente.

Le visite vescovili vengono esser fatte ogni anno dal Veschovo nelle quali niuna cosa si admite quello fusse contro Sacro Concilio di Trento: e nelli Synodi cosa veruna non fò relasciata e fosse instituto dal già detto S[acro] Concilio di Trento.

Nella Villa di Czeppich (sic!) diocesi di Pedena il signor temporal ed la sua consorte sono Luterani,¹³ quali non stiano li di continuo, ma vengono rare volte. Li altri Signori Barbi di detta Villa di quello si vede et conosce vivono Chatolicamente observando in tutto le Ceremonie della S[an]ta Rom[ana] Chiesa.

Feria sexta post Assentionem D[omi]ni si radunano della Diocesi tutti sacerdoti, à quali si tratta, et esponono li Casi di Conscientia altro V[ostre] S[ignorie] illustrissime potranno commetter, et mandar et emendar Bonae memoriae Signori et patroni gratiosissimi.¹⁴

4.

Pulski je biskup Klaudije Sozomen,¹⁵ 1592. godine, osobno pohodio Rim i predao Kongregaciji izvještaj o stanju u Biskupiji. Prema tome izvještaju

¹² Iako su se održavale godišnje sinode klera, sačuvale su se do sada jedino poznate sinodalne odluke iz 1594. godine. Sažete su u 39 točaka. Pronašao sam ih u Tajnom vaticanskom arhivu i objavio u CCP 6, str. 17—18.

¹³ Biskup ne navodi imena čepičkih feudalaca koji su bili prigrlili protestantizam. U izvještaju iz 1593. god. isti biskup ističe da je od spomenutih protestanata doživio mnoge neprilike i životne opasnosti. Prema izvještaju biskupa Zare iz 1606. god., čepičke su obitelji Borghen, Barbo i Nikolić još podržavale Luterove ideje; plemić Adama uspio je on obratiti, drugi su se sami vratili katoličkoj vjeri, a nadvojvoda Ferdinand je prognao iz Čepića sve one, muške i ženske, koji su ustrajali u zabludama. Usp. CCP 6, str. 4.

¹⁴ Biskup nije ni potpisao ni datirao ovu relaciju.

¹⁵ Klaudije Sozomen rodom je iz Cipra odakle je pobjegao pred Turcima. Kao pulski biskup (1583—1604) sav se posvetio obnovi Biskupije u duhu Tridentuskog koncila. Imao je razumijevanja za sunarodnjake istočnoga obreda koji su se bili doselili u Pulu, pa im je ustupio crkvu sv. Nikole. Ali, bio je radikalniji u suzbijanju staroslavenske službe u crkvama, jer je u njoj nazirao plodno tlo za širenje protestantizma — za razliku od porečkog biskupa de Noresa koji je u staroslaven-

Pulu su davno bili osnovali Kolšani. Kasnije je ona bila rimska kolonija s prostranom i sigurnom lukom, Amfiteatar, Cezarov hram i ostaci drugih starina svjedoče o davnoj slavi grada koji se zvao Julia Pia. Sada je grad u rasulu i gotovo napušten. Biskupija se proteže dijelom u mletačkoj Istri a dijelom u Austrijskoj državi; ima 6 zbornih i 40 župnih crkava i oko 40 tisuća stanovnika. Sav je narod prilično sklon vjeri — jedino su se neki pojedinci u Vodnjanu bili zarazili Vergerijevim zabludama, kao i neki Domicil Juraj Barbo koji je u kožljačkom kaštelu u austrijskom dijelu Biskupije živio kao heretik i zlostavljao župnike. Biskupovim zalaganjem i zauzimanjem pape Siksta V kod austrijskog nadvojvode postao je podnošljiviji, premda se nije odrekao zabluda. Sinovi Mesalda Barboa kojega je nadvojvoda bio osudio na smrt, vratili su se u krilo Crkve. U Puli postoji 1 samostan augustinaca, 2 franjevačka i 2 samostana benediktinki. U Labinu djeluje samostan franjevaca konventualaca, u Plominu i Lovranu trećoredaca i u Rijeci poznati samostan augustinaca. Katedrala je posvećena Djevici Mariji, kaptol ima čast arhiđakonata i skolastikata i 10 kanonikata. Odlukom pape Grgura XIII, prihode jednog kanonikata uživa inkvizitor za Istru, koji je redovito franjevac konventualac i obnaša službu teologa. Kanonici se bave službom kora i pastve u gradu. Katedrala se ponosi mnogim relikvijama. U gradu postoje i druge crkve, a za njih se brinu bratovštine. Nema sjemeništa, ali nekoliko učitelja poučava dječake širom Biskupije. Kad je u Pulu doselila veća skupina Grka, bila im je, odlukom pape Grgura XIII, ustupljena jedna crkva. Biskup i inkvizitor morali su kazniti neke Grke koji su vrijeđali Rimsku crkvu, a drugi su s pravoslavlja prešli na katoličanstvo. Biskup ili generalni vikar izvrše svake godine pohod svih župa i dijele sakramente. Biskup je održao 2 sinode i proglasio neke statute koji se moraju svuda provoditi, kao i dekreti Tridentskog koncila. Biskupu u vođenju Biskupije pomažu generalni vikar i 2 dekana koje je on imenovao u labinskom i u riječkom arhiđakonatu. Osjeća se oskudica knjiga, naročito za svećenike glagoljaše, koji, ne znajući latinski, nemaju iz čega učiti ni poučavati druge.

Polensis Civitas olim a Colchis aedificata inter alias Provintiae Iстриae Civitates antiquiss[im]a et nobiliss[ima] e[st]. Fuit [e]n[im] Colonia Romanor[um] et ex vestigiis videt[ur] fuisse ampliss[im]a et populatiss[im]a. Sita prope spaciosissimum[m] tutissimumque portum: apparet antiquissimu[m] Amphitheatrum situ[m] prope litus maris, Templum Caesaris, et aliae devastatae antiquitates sunt quae o[mn]ia aperte declarant qu[antum] fu[it] in honore, atq[ue] in deliciis esset apud Romanos. Civitas illa, quae antiquitus Iulia Pia appellabat[ur] nunc v[er]o

svoj službi gledao most sjedinjenja s pravoslavnim doseljenicima. Biskupu su se usprotivili riječki, kastavski, lovranski i veprinački kaptoli. Kad je Riječki kaptol popustio, u obranu glagoljice ustao je Riječki magistrat. Vremenom je i Magistrat prihvatio uvođenje latinskoga jezika, mada staroslavenski jezik nije bio sasvim potisnut iz crkvenih obreda. Ostali su se kaptoli i dalje služili staroslavenskim jezikom u bogoslužju. Usp. Mario PAVAT, n. dj., str. 93—95; Ivan GRAH, *Izvjestaži pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592—1802)* (u tisku).

p[ro]p[ter] intemperiem aeris fere destructa atq[ue] inabitata e[s]t, cu[m] in ipsa mille a[n]i[m]ae non excedat.

Dioecesis Polen[sis] in duas div[ersas] di[vidi]t[ur] partes, quar[um] prima subiacet ditioni Ser[enissi]mae Reip[ublicae] Venetae, alia v[er]o quae e[s]t extra fines Italiae in Illyrica Provincia ser[enissi]mo Archiduci Austriae, in qua q[ui]dem dioecesi sunt sex Collegiatae Eccl[esi]ae: Albonensi[s] v[idelicet], Dignanensi[s] et Barbanensi[s] in dit[io]ne Veneta, sub Austriaca v[er]o Fluminen[sis], Costuanen[sis], et Lovranen[sis]: Parrochiales Eccl[esi]ae in tota dioecesi quadraginta, et Rectores o[mn]es resident.

Animae v[er]o, quae hanc diocesim incolunt quadraginta millia fortasse sunt.

Populus tu[m] in Civitate, tu[m] in Dioecesi pietati Christi[a]nae v[er]o] satis deditus preter nonnullos qui in Castro Dignani heresi Vergeriana maculati erant,¹⁶ qui tame[n] o[mn]es processati respective abiurati, penitentiati, ac et[iam] nonnulli tamq[uam] relapsi, et impenitentes morte damnati diversis temporibus fuerunt, prout multoties ab E[pi]sco]po, et Inquis[ito]re Ill[ustrissi]ma Cong[regatio] S[anc]tissi[m]i Officii Almae Urbis admonita fuit, et in Castro Coslachi sub ditione Austriaca quondam Domicillum Georgium de familia Barbo,¹⁷ qui heretice vixit, et p[arite]r q[uos]dam Curatos molestabat, et expellebat, diligentia in Pastoris, ac l[itte]ris S[anc]tissi[m]i D[omi]ni N[ostri] P[ap]ae Sixti V ad Ser[enissimu]m Archiducem Austrae, nunc pacifice degit, non t[ame]n heretica[m] pravitatem detestavit. Filii v[er]o D[omi]ni Messaldi Barbo¹⁸ annis praeteritis iussu ipsius Ser[enissi]mi Archiducis morte damnati, ad Eccl[esi]am ex a[n]i[m]a reddierunt, et more catholico frequentantes divina officia vivunt. Reliqua vero pars dioecesis ab hoc peste,

¹⁶ Vodnjanski su protestanti čak bili noću napali biskupovu rezidenciju u Vodnjanu s nakanom da ga ubiju. Usp. Mario PAVAT, n. dj., str. 94.

¹⁷ Franjo Barbo, gospodar kožljačkog kaštela i neko vrijeme riječki kapetan, zalagao se za širenje protestantizma u Istri i u Primorju; u svoj je kaštel primao protestantske propovjednike, a njegov nasljednik Bernardin organizirao je ondje i protestantsko bogoslužje. Oko 1580. god. ta je skupina bila dobro organizirana, sigurna i van dometa Svetog oficija i inkvizicije za mletačku Istru, jer u austrijskoj Istri, kojoj je pripadao Kožljak, nije postojala inkvizicija. De Franceschi u genealogiji obitelji Barbo ne navodi Domicila Jurja, nego Jurja koji se bio posvetio vojničkoj karijeri i ratovao protiv Turaka. Vjerojatno se on u starosti vratio u svoj kožljački kaštel i oštro postupio s podložnim župnicima. De Franceschi zaključuje da je umro oko 1590. godine, ali, prema datiranju biskupove relacije, bio je živ i 1592. Usp. C. DE FRANCESCHI, n. dj., str. 117—118; Armando PITASSIO, *Diffusione e tramonto della riforma in Istria: la diocesi di Pola nel '500*, Perugia 1970, passim.

¹⁸ Messaldo Barbo (1528—1599) bio je gospodar Paza i vatreni protestant. Nije mogao podnijeti povratak katoličkoj vjeri sina Kastelana kojega je u žestokoj i žučljivoj raspravi ubio mačem u Ljubljani. Messaldo je bio osuđen na smrt kao sinuobojica i javno pogubljen na ljubljanskom trgu. Usp. C. DE FRANCESCHI, n. dj., str. 129—131.

singulari Dei benef[ic]io videt[ur] e[ss]e immunis, et ut magis Religio, ac pietas Christiana augeat[ur] curat[ur] quo pot[est] diligentius.

In Civitate sunt Monast[er]ia S[anc]ti Franc[isci] min[orum] con[ventualium], et S[anc]ti Augustini, ac p[rese]nti anno sumptibus Ep[iscop]i, ac elemosinis aliud ordinis S[anc]ti Franc[isci] fratr[um] Reformato[rum] de licentia S[anc]ti Protetoris erectum fuit, Eccl[esi]aque S[anc]ti Matthei prope dictum Monasteriu[m] restaurata, et satis honorata. Praeterea sunt Monast[er]ia Monialium duo ordinis S[anc]ti Benedicti ordinario subiecta, quorum Sacrae Clausurae satis consultu[m] fuit, ac t[ame]n redditib[us] t[ame]n elemosinis vivunt.

In Territorio Castri Albonae e[st] P[rae]terea aliud Monasteriu[m] S[anc]ti Franc[isci] min[orum] conv[entualium]. In Castro Flanoniae, et Lauranae duo eiusdem Tertii ordinis nu[n]cupati, et in Terra Fluminis Monasterium S[anc]ti Augustini ord[inis] satis opulentu[m], in quibus t[ame]n monasteriis parvum viget Monastica disciplina.

Chatedralis Eccl[esi]a sub tit[ul]o S[anc]tae Mariae Virg[inis] Metropolitanano Aquileien[si] subdita e[st], duas habens dignitates: Archidiaconatum v[idelicet], et Scolasticatum, et Canonicos decem quibus cura animar[um] iniuncta e[st], sed Synodalibus Constitutionibus cautu[m] e[st], ut Curatu[m] de gramio Cap[itu]li ab ordinario approbatum elligant, qui competenti mercede Cura[m] exercent.

In ipso Cap[itu]lo ex praecepto S[anc]tissimi D[omi]ni N[ostri] felic[is] recordationis P[ap]ae Grego[rii] XIII Inquisitor Istriae, qui e[st] ord[inis] S[anc]ti Franc[isci] min[orum] con[ventualium] obtinet Praebendam Canonica[m] cu[m] distributionibus quotidianis, qui etiam Theologi fungit vices. O[mn]esq[ue] Canonici fidei professionem emiserunt, et etiam alii ad quos id pertinet.

Horae Canonicae divinae[m] misteria in ipsa Chatedrali Eccl[esi]a satis decenter peragunt[ur] et Canonici ipsi per se missas maiores etiam ferialibus diebus decantant, Officiumq[ue] B[eatae] M[ariae] V[irginis] in choro itidem cum id dies fert recit[atur] neq[ue] desideratur festivis diebus in Eccl[esi]a Ep[iscop]i, qui assidue et ex animo per novem annos ressedet non sine magno periculo vitae suae p[ro]p[ter] intemperiam Aeris.

In hoc Templo reliquiae asservant[ur] ex antiqua traditione Sancto[rum] Flori, Demetrii, Ermacorae, Fortunati, Theodori, Georgii, Basilii, ac Salomonis. Et in Castro Flanoniae reperit[ur] Brachium S[anc]ti Barnabae Apostoli.

Distributiones quotidianae nullae dantur, qui divinis officiis in ipsa Chatedrali Eccl[esi]a intersit, ut legitima causa impeditus non sit, et nullus in cap[itu]lo admittit[ur] qui non sit salte[m] Subdiaconus.

Praeter Chathedralem alicue sunt in Civitate Eccl[esi]ae, quae licet non habeant Presbiteros tamen per Laicoru[m] societates satis decenter, atq[ue] honorate tenent[ur]. Singulis diebus festivis in his missas celebrari curant[ur], ac in diocesi multae sunt Confraternitates, quae quidam non nihil interdu[m] negotii facessunt, et Curatis et Ep[iscop]o mutuis inter se contentationibus, et cu[m] Parochis ipsis altercationibus.

Seminariu[m] nullum institutum e[st] p[ro]p[ter] Cleri paupertatem, et beneficioru[m] tenuitate[m] in Civitate t[ame]n, et vix in diocesi Magistri scolae sunt, qui pueros gramaticam, et doctrinam Christianam docent.

In Civitate occasione novae Greco[rum] Coloniae a Ser[enissi]mo D[uce] Veneto introductae, Eccl[esi]a latina a S[anctissi]mo D[omino] N[ostro] Greg[ori]o 13 fuit concessa, qui grece vivunt debita t[ame]n reverentia Rom[anae] Eccl[esi]ae, et qui male de ipsa loquebant[ur] ab Ep[iscop]o et Inquis[ito]re fuerunt processati, et iux[ta] Cannonum sanctiones puniti, nonnulli etiam E[pi]sopi diligentia ac exortationibus dimisso greco ritu Romanam Eccl[esi]am sequunt[ur].

Quot annis per E[pi]scopum, ut illo impedito per Vic[ariu]m G[e]n[er]alem diocesis visitatur, in qua quidem visitatione E[pi]scopus Missam solemnem celebrat, et sermonem habet, praesertim tu[m] Sacramentu[m] confirmationis, et aliud Ep[iscop]ale munus administrat, et bis celebratu[m] fuit Synodum diocesanam, et in eis fecit quodam statuta p[ro]p[ri]eque pertinentia ad obtinendu[m] diligente[m] observationem, ex executione[m] decretaque Conc[ilii] Trident[ini] additis, quae videbant[ur] fore perutilia ad plenius, et certius ad promovenda[m] ad honorem Dei, et salutem animaru[m], et qua[m] potius evidentissime ostendit quanta sit dignitas, et excellentia sacerdotis, et alia quaedam, quae videbant[ur] utiliss[im]e dici posse.

In visitationibus Ep[iscop]alibus nihil admissum, quod Sacro Trident[ino] Conc[ilio] vetitum e[st]. In Synodis aut[em] diocesanis nihil omisum, quod eod[em] Conc[ilio] sancitum est.

Preter Vicarium Generalem, duo Vicarij Furanei sunt, in Arch[idiacon]atu Albonensi v[idelice]t et Archidiaconatu Fluminensi in assidua ipsarum Ecclesiar[um], tu[m] seculariorum hominum observatione versantes, et E[pi]scopum de omnibus assidue commonefacientes.

Indiget diocesis in illa parte in qua illirice celebratur libris idiomate illirico, ut possint Religiosi se magis exercere in his, quae pertinent ad Curam Animar[um]. Sunt [e]n[im] Ignari et prorsus latinis libris inscii, quo fit, ut magno a[n]i[m]ar[um] periculo ignaris Presbiteris cura aliquando necessitate coge[n]te traddat[ur].

Ita est Cla[rissimi]

E[pi]scopus Polens[is] etc.

RIASSUNTO

LE PRIME RELAZIONI «AD LIMINA» DEI VESCOVI ISTRIANI

Ivan Grah

In questo saggio vengono pubblicate per la prima volta le prime relazioni «ad Limina» dei vescovi istriani, e precisamente quella del vescovo di Parenzo Cesare de Nores del 1588, del vescovo di Cittanova Antonio Saraceno dello stesso anno, del vescovo di Pedena Giorgio Reitgartler del 1589 e quella del vescovo di Pola Claudio Sozomeno del 1592. Ogni triennio i vescovi residenziali dovevano visitare tutte le parrocchie, le chiese, i cimiteri, il clero e i fedeli, impartire la cre-sima, estirpare gli abusi, specialmente la superstizione e le ultime tracce del protestantesimo, restaurare i riti e la fede secondo le prescrizioni tridentine ed inviare alla Santa Sede la relazione sullo stato religioso, morale, economico, statistico, ecc. delle rispettive diocesi.

Le prime relazioni erano sommarie e in seguito sempre più dettagliate con dati e notizie assai utili per molte discipline. Tutte queste relazioni si conservano nell'Archivio Segreto Vaticano e come materiale archivistico e documentario sono una vera miniera di dati, notizie, fatti e avvenimenti specialmente per quelle diocesi dove il rispettivo archivio è andato disperso o distrutto come per es. a Cittanova, Pedena e specialmente Pola.